

történelem

Fodor László

A Péter család nemesi oklevele 1626-ból

1. Néhány bevezető gondolat a nemesi oklevelekről

A nemesi okleveleket (armálisokat) az uralkodók kitüntetésként adományozták. 1848-ig különös jelentőséggel bírtak, hiszen egy ilyen oklevél felmutatásával, illetve az oklevélben megnevezett, kitüntetett személytől (az adományostól) való leszármazás bizonyításával kiváltságokat (a nemességhez kötött hivatalok viselését, adómentességet, fegyverviselést, címerhasználatot, stb.) lehetett gyakorolni. A kiváltságok megőrzésének természetesen más módja is volt, a nemesi társadalom túlnyomó többségét azonban a 17. századra az ún. armalista nemesek tették ki, s számukra magától értetődő, hogy az oklevél felmutatása (és az abban megnevezett személytől való leszármazás bizonyítása) volt a legegyszerűbb eljárás. Többségében éppen ezt a réteget érintették azok az előírások, amelyek a nemesség igazolását rendszeresen előírták, a lakóhely szerinti megye hatósága előtt.

Az oklevelek a kitüntetést kérdelemző személyt mindig megnevezték, de mellette gyakran mások (általában közeli hozzátartozók) is bekerültek az oklevélbe adományosként. A kiváltságokat az uralkodó az adományosokon túlmenően azok leszármazottainak adományozta, örökös jelleggel. A nemesség a család fiú és lány tagjait is megillette, de csak fiágon öröklődött. A leszármazottak nemzedékről nemzedékre sokasodtak, vagy éppen elfogytak. Előbbi esetben nem rendelkezhetett minden családfő az eredeti oklevéllel. Különösen a török korban, majd azt követően az országon belüli migrációs folyamatok eredményeként, gyakran távolosett egymástól a nemességét igazolni kényszerülő, és az oklevelet őrző családtagok lakhelye. Szükség esetén az armalist kölcsönkérték a távoli rokontól, ami azonban sok kényelmetlenséggel járt, és nem is jelentett végleges megoldást. Az okleveleket ezért széles körben másolták, s szükség esetén a másolatokat használták fel. E gyakorlatnak sokat köszönhet az utókor, hiszen számtalan eredeti oklevél semmisült meg, kallódott el az elmúlt évszázadokban, s az ilyen oklevelek tartalmáról többnyire csak a másolatokból szerezhetünk tudomást.

A polgári átalakulással az oklevelek funkciója megváltozott, afféle státusszimbólumokká, családi ereklyékké váltak. A 19. század második felétől egyre több került be levéltárakba, múzeumokba, s megkezdődött tudományos feldolgozásuk is.

A közel fél évszázados kommunista diktatúrát követően, amelyben a nemesi oklevelek sorsát gyakran az egykor kiváltságolt család osztályidegenné válása pecsételte meg, előtérbe került a megmaradt dokumentumok társadalom- és mű-

vészettörténeti jelentősége. A nemesi oklevelek ugyanis diszes kiállításúak, ékes latin nyelven, arany betűkkel íródtak. Az udvari festő – gyakran az adományos kérésének megfelelő, valamilyen jelentéssel bíró – címerképet festett rájuk, s az uralkodói hatalom jelvényeként függő pecsét lóg rajtuk. Szólnak az adományos érdemeiről, felsorolják az ország világi és egyházi méltóságait, stb. Tartalmuk, értékük tehát feltétlenül megőrzésre érdemes.

A Magyar Országos Levéltár ma ezres nagyságrendben őriz armálisokat, és a megyei, sőt határon túli levéltárakban is akad belőlük jó néhány. Túlnyomó többségük azonban a „kallódó armálisok” számát gyarapítja, azaz megsemmisültek vagy lappanganak valahol, s a tudomány számára is feltáratlanok.¹ Egy-egy ilyen nemesi oklevél felbukkanása ezért kivételes, örömteli esemény. Abban az esetben, ha a tulajdonos – elődei sok évszázados hagyományához híven – továbbra is ragaszkodik birtoklásához, különösen fontos az oklevél reprodukálása (fotózása, szövegének rekonstruálása, rögzítése), s közkinccsé tétele.

2. A Péter armális külsőségei, szövege

A Péter család oklevele is azok közé tartozik, amelyek magánkézben vannak, s tudományos feldolgozásuk nem történt meg. Az uralkodói aktusokat rögzítő Királyi Könyvekbe nem vezették be, a család korábbi lakhelyének megfelelő megyei levéltárban róla készült másolatot nem találtam. Az armalist a család Debrecenben élő tagjainak jóvoltából vehettem kézbe, 2007-ben.

Első ránézésre megállapítható volt, hogy eredeti oklevélről van szó, amelyet tulajdonosai megbecsülnek. A többnyire hajtogatás következtében kialakult, kisebb szakadásokat szakszerűen megragasztották, s jelenleg az oklevelet kihajtva, a gyűrődésektől védve, száraz, sötét helyen tárolják.

Az oklevél alakja nem egészen szabályos, 71–72 cm x 48,3 cm-es, fekvő téglalap, alsó, felhajtott széle (plicája) 12,5 cm széles. A rajta függő kör alakú, enyhén kopottas, vörös színű, kétoldali viaszpecséten védőburkolat nincs, átmérője 14 cm. A pecsétet tartó zsinór ma is élénk színei vörös, fehér, zöld és arany. Az oklevél bal felső sarkában elhelyezett címerkép arany keretének mérete 12 cm x 11,5 cm. A kereten belül a rózsaszínnel damaszkolt háttérre festett címert ezüst rózsával lezárt babérkoszorú övezi. A babérkoszorú és a keret közötti teret arannyal damaszkolták, s úgy tűnik, a keret belső szélén egy keskeny sávot kékre festettek (mára ez a festék csak foltokban és halványan maradt meg). Az oklevélen (a lakhely szerinti megye közgyűlésén történt publikálásra utaló) kihirdetési záradék nincs. Az uralkodó saját kezű aláírása közvetlenül a szöveg alatt, baloldalt, míg a kancellaré és a királyi titkáré a szövegtesttől elkülönítve, a plica alá rejtve található.

Az arany tinta több helyen is megkopott, emiatt és három, kisebb szakadás miatt a szöveget több helyen nem lehet elolvasni. Ezen a problémán főként az összehasonlító módszer alkalmazásával, majdnem 100%-ban lehetett segíteni, figyelemmel arra, hogy a nemesi okleveleknek formulája van (bizonyos részek sablonosak). Számos, a vizsgált oklevélhez hasonló, illetve azzal nagyjából egykorú oklevélszöveget

1. Szakértők feltételezése szerint eredetileg mintegy 100.000 címeradományozásra kerülhetett sor Magyarországon. Erre utal Nyulásziné Straub Éva, *Öt évszázad címerei*, Bp., 1987, 14; Vajay Szabolcs, *Kallódó armálisaink nyomában*, Turul, 1994/4, 123, 132.

tanulmányoztam át e módszer alkalmazásához.² Másolásról persze szó sem lehetett, hiszen, pl. a méltóságok felsorolása mindig a konkrét keltezési időponthoz kötött, annak megfelelően, ahogy az azokat betöltő személyek cserélődnek. Ráadásul az összehasonlítás során kiderült, hogy a Péterek nemeslevele több, kisebb eltérést is mutat a szokásos formulától, ezért fokozott körültekintéssel kellett eljárnom. A címerleírás tekintetében a címerkép is fogódzóul szolgált.

Az oklevél alább közölt, latin nyelvű szövegében a szögletes zárójelek jelzik a kipótolt részeket. A hagyományos zárójelekben álló részek a kancelláriai írnok által rövidítésként elhagyott szótagokat tartalmazzák.

NOS FERDINANDUS SECUNDUS DEI GRATIA ELECTUS ROMANORUM IMPERATOR SEMPER AUGUSTUS AC GERMANIÆ, HUNGARÆ, BOHEMIAE, DALMATIÆ, CROATIÆ, SCLAVONIÆ, RAMÆ, SERVIÆ, GALLITIÆ, LODOMERIÆ, CUMANIÆ, BULGARIÆQUE ETC. REX. ARCHIDUX AUSTRIÆ, DUX BURGUNDIÆ, BRABANTIÆ, STYRIÆ, CARINTIÆ, CARNIOLÆ, MARCHIO MORAVIÆ, DUX LUCEMBURGÆ, AC SUPERIORIS ET INFERIORIS SILESIÆ, WIRTEMBERGÆ, ET THEKÆ, PRINCEPS SVEVLÆ, COMES HAPSPURGI, TYROLIS, FERRETIS, KIBUR[gæ,] Goritiæ, Landgravius Alsatia, Marchio Sacri Romani imperii supra Anasum Burgovia, ac Utriusque Lusatia, Dominus Marchia Sclavonica, Portus Naonis et Salinarum etc. [Memoriae] commendamus tenore presen(tium) sig(nifi)cantes quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium n(ost)rorum humillimam Supplicationem nostræ propterea factam Maiestaty, tum vero attentis et consideratis fideli[tate et fidel]ibus servitis MATTHIÆ PETER qua [Ipse sacrae pr]imum Regni Hungariae Coronæ et deinde Maiestati n(ost)rae pro locorum [et] temporum varietate fideliter exhibuit et impendit, ac in posterum se exhibere et impendere velle [pollicetur]. [C]um igi[tur ob id] tum [vero] ex gratia et munificentia n(ost)ra Regia, qua quosque de' Nobis ac Republica Christiana benemeritos et virtut[isque] colende studiosos, antecessorum nostrorum divorum quondam Hungar(ia) regum exemplo prosequi, [eisque] certa virtutum suarum [moni]menta, quae ad ma[io]ra q[uae] præst[anda] eos incitare possent, decernere consuevimus. Eundem itaque MATTHIAM PETER, ac per ipsum BENEDICTUM similiter PETER fratrem carnalem [et uterinem e statu] conditione ignobili, de Regiae n(ost)rae potestatis [plenitudi]ne et gratia speciali, in coetum et numerum verorum atque indubitatorum regni nostri Hungar(ia) partiumquæ eiusdem Corona subiectarum nobilium duximus coo[ptandos, an]numerandos et adscribendos. Annuentes et ex certa n(ost)ra scientia animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo imposterum fut[ur]is et perpetuis semper temporibus, [omn]ibus illis gratiis, honoribus, indultis, privilegiis et im[munitatibus libertatibus, iuribus], prærogativis [quibus] ceteri, v[eri, anti]qui et indubitati regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum nobiles, hactenus quomodolibet de iure vel consuetudine usi sunt et gavis, utunturque et gaudent, [uti], frui et gaudere possint ac valeant haeredesque et poste[r]itates ipsorum utriusque sexus universae valeant atque possint]. In cuius quidem nostrae erga ipsos exhibitae gratiae et clementiae ac liberalitatis testimonium, veraeque et indubitatae nobilitatis signum haec arma seu nobilitatis insignia. SCUTUM [videlicet mil]itare erectum coelestini

2. Az utóbbi években – fordítással együtt – közölt oklevelek közül említést érdemel a Széchenyieké 1629-ből, és az Eggyeké 1625-ből. Ld. Künstlerné Virág Éva munkáját a Levéltári Szemle 2000/4. számában (interneten: <http://www.natarch.hu/szemle/20004/okl.htm>); illetve Szálkai Tamás, A sólyom mint címerkép: Eggy István Megegyre hamisított armálisa c. cikkét, Turul, 2007/3, 84–90.

colo[ris, fundum illius viridi campo occupante, super quo] Lupus naturalis suo colore effigiatus cauda reflecta [anterioribus] tria lilia fortiter con[...]ta intertenere distentis [...]ere posterior[ib]us [pedibus] erecte stare ac ad dextram scuti partem fuse convertere visitur. Scuto incumbentem galeam militarem [apertam reg]io diademate alterium Lupum medio[tenus eminen]tem cauda sursum reflexa ac de cætero inferiori per omnia similem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae la[ciniis seu] lemniscis, hinc rubris et [flavis, illi]nc vero nitidis et fuscis in scuti extremitates sese passim diffundentibus [scutumque ipsum decenter exornantibus,] quemadmodum haec omnia in principio seu capite praesentium l[itte]rarum nostrarum pictoris manu et [arti]ficio propriis suis coloribus clarius depicta esse conspiciuntur. Eidem MATTHIÆ PETER ac per ipsum superius nominatim specificato persone, ipsarum[que hae]redibus et posteritatibus utriusque sexus [universis], gratiose danda duximus et conferenda. [De]cernentes et ex certa nostra scientia [animo]que deliberato concedentes, ut ipsi a modo imposterum futuris semper et perpetuis temporibus, eadem arma seu nobilitatis insignia more aliorum r[egni no]stri Hung[ariae et] partium ei subiectarum nobilium, sub iisdem iuribus, praerogat[ivis, in]dultis, libertatibus et immunitatibus, quibus ipsi vel natura vel antiqua consuetudine usi sunt et gavisii utunturque et gaudent, ubique in praeliis, certaminibus, pugnis, hastiludiis, torneamentis, duellis, mono[machiis, aliisque] omnibus e[st sing]ulis ac quibusvis [exercitiis, militarib]us et nobilitariib[us, necnon sigillis,] velis, cortinis, auleis, annulis, vexillis, clipeis, [tentoriis, domibus et s]epulchris, [general]iter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub merae vetustae ac sinceræ nobilitatis titulo, eos [ac haeredes ipsorum utriusque se]xus universos ab omnibus cuiuscunque status, [dignitatis, conditionis et præm]inentiae homines existant, insignitos et ornatos dici, [nominari], haberique et reputari volumus et mandamus ferre, gestare, illisque in [æ]vum uti, frui et gaudere possint atque valeant hæredesque posteritates ipsorum utriusque se]xus universae valeant atque possint. IMO nobi[litamus, damus et concedimus] praesentium per vigorem. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam [praesen]tes l[itte]ras n[ost]ras Duplici Sigillo nostro, quo ut Rex Hungariae utimur impendenti communitas. Eidem MATTHIÆ PETER [ac] per ipsum Benedicto similiter PETER [supradictis], ipsorumque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, iam natis et deinceps nascituris, gratiose dandas duximus et concedendas. DATUM per manus fidelis nostri nobis syncere dilecti Reverendissimi in Christo Patris Domini Petri Pázmány ArchiEpiscop[us] Strigonien[is] Lociquæ eiusdem Comitatus perpetui Primatis Hungariae, Legati nati summi et Secretarii Cancellarii et Consilarii n[ost]ri in Civitate nostræ Vienna die Decima Septima Mensis Iunii Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Vigesimo Sexto regnorum nostrorum Romani Octavo, [Hungariae et r]eliquorum nono, Bohemiae vero anno Decimo. Reverendissimis [ac] Venerabilibus in Christo Patribus Dominis præfato Petro Pazmany, Metropolitanæ Strigonien[is] et Ioanne Telegdy Colocensis et Bachien[is] Ecclesiarum cano[nice unitarum] Electo Archi[episc]opis, Joanne Pyber electo Agriensis, Petro Domitrovith Zagrabien[is], Emerico Lossy electo Varadiensis, Stephano Szenthandrassy de Chykamadefalva electo Transylvanien[is], Francisco Erghelio Vesprimien[is], Paulo David electo Quinque Ecclesien[is], Nicolao Dallos electo Jaurien[is], Stephano [Senni]ey de Kis Sennie Vacien[is], præfato Joanne Thelegdy administratore Nitrien[is], Gregorio Nagyffalui electo Sirmien[is], Joanne Pos[ga]y electo Bosnen[is], Joanne Ivanchy electo T[in]ninien[is], Georgio Du-

bousky electo Chanadien(sis), Comite Vincentio Zucconi Rosonensis, fratre Joanne Baptista Agatich Segnien(sis) et Modrusien(sis), Ecclesiarum [epi]scopis ecclesias DEI foeliciter gubernan(tibus). ITEM Sp(ectabi)libus ac Magnificis Comite Nicol[ao Eszt]erhassy de Galantha præfati Regni nostri Hungariae Palatine, Comite Melchiore Alaghy de Bekeny Iudice Curiaë nostrae Regiae, Comite Georgio a Zrenio dic[torum regnorum nostroru]m Dalmatiæ, Croatiaë et Sclavoniaë Bano ac Agazorum nostrorum Regalium Magistro, Comite Christophoro B[anffi] de Alsó Lindua Tavernicorum comite Paolo de Nadasd cubiculariorum, Paulo Rakoczy de felseő Vadasz ianitorum, Thoma Bosznyak de Magyarbeell [dapi]ferorum, [Paulo Pallffy] de Erdod pincernarum et Emerico Czobor de Czobor Szenthmihaly curiaë nostrorum Regalium Magistris ac S[tepha]no Pallffy de dicta Erdeod comite comitatus Poseniensi, ceterisque quam plurimis regni nostri Hungariae COMITATUS tenentibus et HONORES.

Ferdinandus

Petrus Pazmany

Archiepiscopus Strigoniensis

Laurentius Ferenczffy

A fentiek szerint rekonstruált latin szöveget magyarra fordítva a következőt kapjuk.

Mi, II. Ferdinánd, Isten kegyelméből mindig felséges választott római császár, Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kunország, Bulgária stb. királya. Ausztria főhercege, Burgundia, Brabant, Stájerország, Karintia, Krajna hercege, Morvaország őgrófja, Luxemburg, Felső- és Alsó Szilézia, Württemberg és Téka hercege, Sváborország fejedelme, Habsburg, Tirol, Ferrete, Kiburg, Göröz grófja, Elzász tartománygrófja, az Enns feletti Burgau és mindkét Lausitz római szent birodalmi őgrófja,³ a Szláv Őgrófság, a Naon-i rév és Salzburg ura, stb. Emlékeztül adjuk jelen oklevelünk erejével, tudatván mindazokkal, akiket illet, hogy Mi, néhány hűséges emberünknek Felségünk elé terjesztett alázatos kérelmére, továbbá mérlegelve és figyelembe véve PÉTER MÁTYÁSNAK a hűségét és hűséges szolgálatait, amelyeket személyesen először a Magyar Királyság Szent Koronájának, azután Felségünknek különböző helyeken és időkben híven tanúsított és teljesített, és a jövőben is tanúsítani és teljesíteni ígér. Minél fogva királyi kegyelmünkből és bőkezűségünkből azoknak, akik Előttünk és a Kereszténység előtt érdemesek és szorgalmasak az erények gyakorlásában, elődeinknek, Magyarország néhai dicső királyainak példáját követve, erényeiknek elismerését, amely őket még nagyobbak teljesítésére buzdíthatja, el szoktuk határozni. Ezért tehát ugyanezt a Péter Mátyást és általa fivérét, a hasonlóan Péter Benedeket, nemtelen állapotából és helyzetéből (kiemelve)⁴ királyi hatalmunk teljességével és különös kegyelmünk által Magyarországnak és a Koronája alá rendelt részeknek igazi és kétségtelen nemesei rendjébe felvesszük, befogadjuk és soroljuk. Megengedve és megfontolt elhatározásból beleegyezve, hogy ők mostantól fogva a jövőben örök időkhig mindazon kegyekkel,

3. A szövegben a vesszők csak helyenként látszanak, ezért az értelmezés nem mindig egyértelmű az uralkodói címek felsorolásánál. Más oklevelek fordítói a lábjegyzettel jelölt részt úgy értelmezik, hogy „...az Enns felett fekvő Római Szent Birodalom, Burgau, Alsó- és Felsőszilézia őgrófja...” stb. A felsorolt birtokoknak az elnevezése egyébként ma másképp él, Sváborország pl. Bajorországgal azonos, a Naon-i rév Pordenone, Téka Teck, a Szláv Őgrófság a Vend Őgrófságot takarja, stb.

4. A magyar nyelvű szöveg zárójelben közölt részeit az oklevél eredetije nem tartalmazza, azok csupán értelmezést segítő kiegészítések a részemről.

tisztségekkel, kedvezményekkel, kiváltságokkal, szabadságokkal, jogokkal, előjogokkal és mentességekkel, amelyekkel Magyarországunk és a hozzá tartozó Részek többi igazi, régi és kétségtelen nemesi eddig bármilyen jog vagy szokás alapján éltek és élnek, azokkal mindkét nembeli összes örökösök és utódaik élhessenek, azokat élvezhessék és bírassák. Irántuk tanúsított kegyelmünk, jóakaratumk és nagylelkőségünk bizonyosságául, továbbá igazi és kétségtelen nemességük jeléül a következő címet, avagy nemesi jelvényt adományozzuk. Tudniillik kék színű, álló hadi PAJZSOT, amelynek alapját zöld talaj foglalja el, amelyen természetes színű farkas képe látható visszahajló farokkal, [mellső lábaival összefogva] három liliomot tartva maga előtt, szétterpesztett hátsó lábain állva, a pajzs jobb oldala felé fordulva. A pajzson nyitott rostélyű katonai sisak királyi koronával, amelyen felfelé hajló farkával, de egyébként mindenben az alsóhoz hasonló farkas látható a törzsétől kiemelkedve. A sisak csücsáról innen vörös és [sárga], onnan pedig fényes és sötét szalagok és foszlányok ereszkednek alá a pajzs széleiig, amelyek mindenüvé kiterjedve magát a pajzsot megfelelően ékesítik, miként mindez jelen oklevelünk elején a festő keze által művészien saját színekkel világosan megfestve is látható. Ennek a PÉTER MÁTYÁSNAK és ő általa a fent név szerint megjelölt személynek és mindkét nembeli örökösöknek és utódaiknak ezt a címet kegyesen adtuk és ajándékoztuk. Elhatározva, eltökélt szándékkal és megfontolt lélekkel megengedve, hogy ők mostantól fogva a jövőben mindig és örök időnkig ezt a címet, mint a nemesség jelvényét Magyarország és az alávetett Részek igazi, és kétségtelen nemesinek a szokása szerint, ugyanazokkal a jogokkal, előjogokkal, kedvezményekkel, szabadságokkal és kiváltságokkal, amelyekkel azok akár természetnél, akár régi hagyománynál fogva éltek és amelyeknek örvendtek, élnek és örvendenek mindenütt, úgymint csatákban, ütközetekben, dárdavetésen, lovagi tornákon, bajvívásokon, párviadalokon, egyéb katonai és nemesi gyakorlatokon, nemkülönben pecsételen, kárpitokon, üstökön, szőnyegeken, gyűrűkön, zászlókon, pajzsokon, hajítófegyvereken, házakon, sírokon, és általában bárminemű tárgyon és bármiféle vállalkozás során, a régi és hamisítatlan nemesség címén, őket és valamennyi mindkét nembeli örökösüket bármely rangú, rendű, állapotú és méltóságú ember részéről felékesítettnek és felruházottnak mondatni, neveztetni, elismertetni és tartatni akarjuk, és a címet hordani és viselni megparancsoljuk, valamint, hogy ők maguk és utánuk következő mindkét nembeli örökösök azt használhassák, élvezhessék és annak örvendhessenek. Sőt, őket jelen oklevelünk által megnemesítjük és nekik nemességet adunk és adományozunk. Ennek a dolognak az emlékére és örök erősségére Kettős Függőpecsétünkkel, amelyet mint Magyarország királya használunk, megerősített nemesi kiváltságlevelünket ugyanennek a PÉTER MÁTYÁSNAK, és általa a fent már említett fivérének, a hasonlóan PÉTER Benedeknek és azok mindkét nemű összes már megszületett és ezután születendő örökösöknek, és utódainak kegyesen adtuk és átengedtük. Kiadatott a Mi őszintén kedvelt hívünk, a Krisztusban Főtisztelendő Pázmány Péter esztergomi érsek atya, ugyanazon vármegye örökös főispánja, (a szentszék) született legmagasabb Követe, Magyarország Primása, Kancellárunk és tanácsosunk által Bécs városunkban, az Úr 1626. esztendejében, június havának 17. napján, Római (birodalombeli) uralkodásunknak a nyolcadik, a Magyarországinak a kilencedik, a Csehországinak pedig a tizedik évében. Főtisztelendő és tisztelendő atyák a Krisztusban, az említett Pázmány Péter esztergomi érsek és Telegdy János a kánonilag egyesült kalocsai és bácsai egyházak érseke, Pyber János választott egri, Domitrovics Péter zágrábi,

Lóssy Imre választott váradi, csikamadéfalvai Szentandrassy István választott erdélyi, Ergeli Ferenc veszprémi, Dávid Pál választott pécsi, Dallos Miklós választott győri, kissenyei Sennyey István váci, a már említett Thelegdy János nyitrai adminisztrátor, Nagyalud Gergely választott szerémi, Posgay János választott boszniai, Ivánczy János választott tinnini, Dubovszky György választott csanádi, gróf Zucconi Vince rozsnyói, fráter Agatics János Baptista zenggi és modruszi püspökök, Isten egyházát szerencsésen kormányozva. Továbbá tekintetes és nagyságos gróf galántai Esterházy Miklós az előbb mondott Magyarországunk nádora, gróf bekényi Alaghy Menyhért országbíró, gróf Zrínyi György Dalmácia, Horvátország és Szlavónia bánja és királyi főlovászmesterünk, gróf alsólendvai Bánffy Kristóf tárnokmester, gróf Nádasdy Pál főkamrás, felsővadászi Rákóczi Pál főajtónálló, magyarbéli Bosnyák Tamás főasztalnok, gróf erdői Pálffy Pál főpohárnok, coborszentmihályi Czobor Imre főudvarmester, gróf erdői Pálffy István pozsonyi főispán, valamint a többi MÉLTÓSÁG, akik Magyarország vármegyéit kormányozzák.

Ferdinánd

Pázmány Péter esztergomi érsek

Ferenczffy Lőrinc

3. A Péter armális néhány egyedi sajátosságáról

A címeres nemeslevél legfőbb egyedi azonosítója, akárcsak az adományos családé, maga a címer.⁵ A címer leírása a kép alapján: álló, kerek talpú tárcsapajzs kék mezejében, zöld talajon jobbra lépő farkas behúzott farokkal, összezárt elülső lábaival három arany-zöld szárú és arany bibéjű ezüst liliumot tart. Sisak: szembefordult nyitott sisak koronával. Sisakdísz: a pajzsbelihez hasonló, de felfelé vetett farkú farkas kinövő helyzetben. Takarók: vörös-arany, kék-ezüst.

A címerkép jelentést hordoz. A ragadozók ábrázolása gyakran a bátorságra, esetleg valamilyen hadi érdemre utalt, de a farkas esetében dicsvágy, falánkság is szóba jött egykor.⁶ Az sem volt ritka, hogy Farkas nevű családok kérték és kapták címerállatul.⁷ A címerkép kiválasztásának az okát jelen esetben sajnos nem tudhatjuk, mivel az oklevél arról semmit nem árul el, illetve az adományos érdemeit sem részletezi (arra vonatkozóan csak az ilyenkor szokásos formulát tartalmazza). A Péterek farkasának az a sajátossága, hogy a pajzsbeli alak a farkát behúzza tartja, amire ma leginkább azt mondanánk, hogy a hódolatot, behódolást szimbolizálja. Nem ritka, de kétség kívül érdekes, hogy ettől a sisakdísz farkasa eltér, hiszen az a farkát már az általában megszokott módon tartja. A farkas elülső mancsaiban tartott lilium szimbolikája a farkasénál egyértelműbb, hiszen az a keresztény kultúrában kezdettől fogva az erényesség (ártatlanság, tisztaság, elkötelezettség, lovgiasság) jelképe.

5. A címerrel teljes mértékben egyezőt nem találtam, nagyon hasonló ahhoz viszont pl. a Bainay családé, 1615-ből. Azon a címerképen is liliumot tartó farkas látható, de a pajzsbeli farkas farka egyezik a sisakdíszével, illetve a Péter címertől eltérő a takarók színe. Közli Nyulásziné Straub Éva, Turul, 1993/1–2, 31.

6. R. Kiss István, Természetes ábrázolás az 1526. év előtti magyar czimerekben, Turul, 1903/4, 164. Mint a hivatkozott szerző hangsúlyozza, a címerképek jelentését nem feltétlenül lehet általánosítani, ami tehát igaz az egyik címerre, már nem vonatkoztatható egy másik, esetleg eltérő korszakban született jelvényre.

7. A Nagy Iván és társai által szerkesztett J. Siebmachers Grosses und allgemeines Wappenbuch, Magyarország, Horvát-Szlavónia és Erdély nagy címerkönyve, Nürnberg, 1885–94., az ilyen beszélő címerekre tucatnyi példát közöl.

A pajzstakarók színe az érintett korszakban általában kék-arany és vörös-ezüst volt, de az ettől való eltérés (mint jelen esetben a színek cseréje) még nem számít ritkaságnak. A baloldali takarók egyike – a színes – azonban (a pajzsból ismert kék színnél sötétebb) kékeslilának látszik. Ennek magyarázata, hogy a festő feltehetően valamivel keverte a kéket, hogy testesebb legyen, és az idő vasfoga tette ilyen seszínűvé, vagy lilává.⁸ A baloldali takarók színeit illetően azonban nem csak a címerkép, hanem a leírás is szokatlan. Az oklevél szövege rendkívüli módon a fényes és a sötét szavakat használja. Ha nem állna rendelkezésünkre a kép, e színeket a szöveg alapján aligha rekonstruálhatnánk. A kép és a heraldikai szabályok segítségével azonban azonosíthatók: a világos (pajzs felőli, ma szürkének látszó máz) ezüst, a sötét (külső máz) pedig csakis kék lehet.

Röviden említésre érdemes az oklevélen függő pecsét is, amennyiben az a legtöbb nemesi oklevéltől eltérően nem a titkos, hanem az ún. kettős pecsét. Ez a királyi nagyobb kancellária dokumentumain volt használatos, s sajátossága, hogy az uralkodói jelvények és címek a két oldalán elosztva jelennek meg.⁹

Végül a szöveg néhány sajátosságát említem meg. Ezek egyike sem rendkívüli, felidézésük inkább csak annak érzékeltetését szolgálja, hogy a használt latin nyelv élt az írrok tollán, s az erőteljesen szabályozott formulák megengedtek némi eltérést. Ez igaz már az uralkodói címek felsorolására is, amelyben általában kiírták az Alsó- és Felső Lausitzot (magyarosan: Luzsáciát), itt azonban az írrok egyszerűsített, és szövegében „mindkét Lausitz” szerepel. Mint a számos rövidítésből láthatuk, az egyszerűsítésre törekvés egyébként is jellemző volt rá. Az ország szokásaira utaló részben több helyen is szerepel a Partium (a Részek), amelyeket a legtöbb oklevél Magyarországhoz „kapcsolt” -ként említ, míg itt e jelző helyett kifejezetten az „alárendelt” szó szerepel. Feltűnő továbbá az is, hogy Pázmány Péter megnevezésekor az oklevél jóval túllép a szokásos udvariasságon, amennyiben a kancellárt (az oklevél kibocsátóját) az uralkodó „őszintén kedvelt” hívének nevezi.

4. Családtörténeti adalékok

Önálló családtörténeti tanulmány közlésére itt nem vállalkozhatok, de amit a csekély számú szakirodalmi adatból, a család egykori lakhelye, Kántorjánosi (régebben Jánosi) református anyakönyveiből, illetve Szatmár megyének a nyíregyházi levéltárban őrzött nemességvizsgálati anyagaiból, néhány rutinszerű kutatói művelettel kideríthettem, szükségesnek látom összefoglalni. Ezzel az oklevél sorsának nyomon követéséhez kívánok adalékokat szolgáltatni.

A Péter család eredeti lakóhelye Szabolcs megye, már a nemeslevél (ellentmondás nélküli) kihirdetésére is ott került sor, egy Petneházán tartott közgyűlésen.¹⁰ Péter Mihály és fiai 1727-ben és 1737-ben szabolcsi lakosok voltak, s az 1626-

8. Segítő észrevételért Nyulásziné Straub Éva főosztályvezető asszonynak (Magyar Országos Levéltár) tartozom köszönettel.

9. Az egyik oldal közepén az uralkodó képmása látható, amint trónusán ül, fején koronával, jobbában joggal, baljában országalmával. Körülötte azon országok címerei sorakoznak, amelyeknek császára, illetve királya volt II. Ferdinánd, a pecsét peremén pedig az uralkodói címek felsorolása olvasható. A másik oldal középpontját a koronás magyar címer képezi a kétfejű császári sással. E címerképet egy nagyobb pajzs foglalja magában, amely fölött a császári korona nyugszik. Az aranygyapjas rend jelvényével övezett, nagyobb pajzsot két oldalról egy-egy griff tartja. Körben a tartományok címerei láthatók, a peremen pedig az ezekre vonatkozó felirat az uralkodó címeivel.

10. E tény – a dátum megjelölése nélkül, Szabolcs megye bizonyítványa alapján – rögzítették a család Szatmár megye előtt folyó nemesi perében (1768). Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (SzSZBMLt.), IV. A. 501/e. 226. doboz, P alatt. Mint említettem, kihirdetési záradék az oklevélen nincs.

ban kelt armális felmutatásával igazolták nemességüket. Egy másik Mihály 1751. november 27-én és 1753. április 13-án Olaszpályiban (ma Ópályi) lakott, ő ezen időpontokban igazolta nemességét Szabolcs megye hatósága előtt. Az 1754/55-ös országos nemesi összeírásban is szerepelt a szabolcsi nemesek között.¹¹ Ennek testvére, András, Kőrösön (Nagykőrös) lakott, Pest megyében. Apjuk István volt, annak pedig a korábban említett Mihály (ugyanezen iratban egy másik helyen, dátum nélkül – valószínűleg tévesen – Benedek szerepel ekként).

Az ifjabbik Mihály 1768-ban a levéltári adatok szerint már Szatmárban lakott, s ott igazolta nemességét, öt kiskorú fiával együtt (ezek neve István, Benedek, András, Mihály és Mátyás). Gorzó Bertalan családtörténeti munkája egy további per adataira hivatkozik, de mivel az általa megadott levéltári jelzet rossz, annak az eljárásnak a menetéről semmit nem sikerült megtudni.¹²

A nemességi perek anyagai közt őrzik az 1802-es katonaállítási dokumentumait,¹³ amelyek szerint a Jánosiban élő Péter Mátyás (kisebb birtoka alapján) nyolcadmagával fizette egy katona, mégpedig öccse, Péter János felszerelését. Az egyik mustra alkalmával erről a Jánosról feljegyezték, hogy „semmije nincs, mindent kiadtak Nyíregyházán.” 1809-ben inszurgens, a 4. szatmári gyalogos század egyik őrsvezetője.¹⁴

Az Illéssy-féle családtörténeti cédulagyűjtemény a Szabolcsban és Szatmárban honos Péter családnak több, 1799 és 1802 között folyó nemesi perére utal.¹⁵ Ezek egyike 1801 tavaszán eredményesen zárult a helytartótanács előtt, s a nemességet illetően a család királyi dekrétumot is nyert, amit a Királyi Könyvekbe is feljegyeztek.¹⁶ Megpróbáltam az említett eljárásoknak utána járni a szatmári nemességi iratokban, de azok közt a nyíregyházi levéltár sajnos mindössze egy rövid jelentést őriz 1801-ből, bizonyítékokat nem.¹⁷ Ennek oka az lehetett, hogy az eljárást nem zárták le megyei szinten, vagy hogy Szabolcs megye hatóságához kellett áttenni (s aztán került csak a helytartótanács elé). Élve a feltételezéssel megvizsgáltam a szabolcsi nemesi perek anyagait 1799 és 1802 között, s azokban megtaláltam a Péter család egyes iratait is. Kiderült, hogy Szabolcs megye hatósága előtt több per is folyt, amelyeket azonban „bővebb megítélés végett felküldtek” a helytartótanácsnak. Emiatt a nemesség bizonyításához szükséges iratok a szabolcsi anyagban sincsenek. Az ügy megyei szakaszáról készült 1801-es jelentéshez csatolva megtaláltam viszont a család kérelmét, s abból az derült ki, hogy az eljárás alá volt személyek nem a kántorjánosi Péterek voltak, hiszen Kisarban laktak (keresztnevüket nem írták le).¹⁸ További kutatás tárgya lehetne, hogy a kisari Péterek milyen fokú rokonságban álltak a kántorjánosiakkal.

A meglehetősen hiányos anyakönyvekből felsejlenek a család kapcsolatai. Így kiderül, hogy Péter Mihály Pályiból özvegyemberként költözött Jánosiba, ahol 1764-ben feleségül vette Keresztúri Sárát, akitől további kilenc gyermeke született. Az asszony szüleit nem ismerjük, családjáról annyi tudható, hogy András nevű tagja 1715-ben

11. Kempelen Béla, Magyar nemes családok, Bp. 1911–1931, VIII. (Arcanum DVD-könyvtár IV.)

12. Gorzó Bertalan (Bilkei), Szatmár megye nemes családai, Nagykároly, 1910, 102., pótkötet (1912) 25.

13. SzSzBMLt. IV. A. 501/e. 203. doboz

14. Kiss István (Rugonfalvi), Az utolsó nemesi felkelés, Bp., 1911, II. 347.

15. Az Illéssy-gyűjtemény 1799 és 1802 között négy eljárás irataira utal (a Magyar Országos Levéltár családtörténeti cédulagyűjteménye), CD. Eszerint a család Szabolcsban és Szatmárban volt honos. Illéssy egyébként a címerszerző nevét Mátyás helyett tévesen Tamásként adja meg.

16. Magyar Országos Levéltár A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – LX – 896. (Libri Regii, Királyi Könyvek 1527–1918, DVD)

17. SzSzBMLt. IV. A. 501/e. 202. doboz, fasc. 11. a. n. 19/1801.

18. SzSzBMLt. IV. A. 1. fasc. 1. a. no. 758/1801; fasc. 16. a. no. 633/1800; fasc. 16. a. no. 356/1800; fasc. 15. a. no. 1325/1799.

a falu bírása, Lukács pedig (1780 körül néhai) esperes volt.¹⁹ Péter Mihály 1785-ben halt meg, a bejegyzés szerint 66 évesen (életkorát nyilvánvalóan becsülték).

A Pályiban született kisfiúk közül egyedül a négyéves Benedek haláláról tudósít az anyakönyv (1768). A többinek is a gyermekhalál lehetett a sorsa, csakúgy, mint a második házasságból született öt utódnak. A felnőttkort megérték közül az első Jánosiban született fiú Mátyás (szül. 1765), akiről tudjuk, hogy nős volt, 1801-ben és 1809-ben is szerepelt, de fiú utódai nem maradtak. Mihálynak két lánya, Julianna (szül. 1772, Szombathy Lászlóné) és Sára (szül. 1774, Murányi alias Tar Mihály felesége) mellett János nevű fiáról (szül. 1781) tudunk még, aki 1801-ben és 1809-ben is katona volt. Felesége Szabó Sára volt, akitől öt gyermeke született, a család nevét és nemesi oklevelét ők vitték tovább.

Közülük János (1802–1865) kisbirtokos gazda volt, Becsey Julianna, majd Bartha Julianna nevű feleségeitől hét gyermeke született: János (1835), Erzsébet (1837–1875, Nagy Józsefné), Julianna (1839–1884, Molnár Péterné Mátészalkán), József (földbirtokos, 1846–1877, felesége Kovács Karolina, akitől fia János, 1870), István (szül. 1849, talán azonos azzal az Istvánnal, aki földművesként, Birta Zsuzsanna férjeként szerepelt az 1880-as években, István, Iréne és Miklós nevű gyermekek apjaként), Mária (1852–1877, Szucsányi Jánosné), s végül Borbála (szül. 1854, Kocsár Elek tanító felesége).

János és Szabó Sára második fia András (1805), akinek Elek Juliannától született gyermekei Eszter (1839), Mihály (földműves, szül. 1833, Bartha Erzsébet majd Ary Johanna nevű feleségeitől született gyermekei János, 1863, József, 1867, Gusztáv, 1874 és Katalin, 1876).

Mária (1810–1869) idősebb Nagy József felesége lett.

István (1812–1868) földműves gazda Mándy Erzsébettel kötött házasságot (gyermekei Borbála, 1842, Erzsébet, 1844, István, 1847 – neki Gál Máriaától született lánya Erzsébet, 1873, fia József, 1877 – és Mária, 1852).

János és Szabó Sára ötödik gyermeke végül Eszter (1816–1870), Nagy Györgyné.

Nem illeszthető ehhez a leszármazáshoz András, akinek Gál Esztertől születtek gyermekei (Eszter, 1865, Bón Lajosné; Mária, 1868, Éles Bertalanné Rohodon; Johanna, 1871; András, 1877 és József, 1879), valamint Julianna (előbb Puskás Istvánné, majd 1866-ban 31 évesen Gál Sándorné).

Az általam ismert családtagok²⁰ a Kántorjánosiban kisbirtokos Péter Józseftől (idősebb István és Gál Mária fiától, 1877) származnak, aki először (1902) Ibrányi Máriaival (István, birtokos gazdálkodó és Nagy Borbála lányával),²¹ majd annak tudóvész okozta halála után testvérével, Ibrányi Terézszel kötött házasságot. Hat gyermeke született az 1900-as évek elején, közülük István (szül. 1905),²² majd annak özvegye (Tóth Ilona, Ilus néni) őrizte a nemeslevelet Kántorjánosiban, illetve később Debrecenben, egészen a legutóbbi időkig.

19. Ld. Kántorjános református anyakönyv (A 2501 sz. mikrofilm tekercs, MOL); illetve az 1715. évi országos összeírás adatait, <http://www.arcanum.hu/mol/lpext.dll?f=templates&fn=main-hit-h.htm&2.0>.

20. A rokonok szerint e család tagja volt Péter András parasztszármazású nagybirtokos, a szentesi gimnázium alapítványtevője is (Szeghalom, 1840–1916). Ezt megerősítő adatot nem találtam. Tény, hogy a szeghalmi Péter családban is élt egy hagyomány, miszerint annak egyik ága a Nyírségben telepedett le a török időkben. Ld. Nagy Gyöngyi Ildikó cikkét a Péter András Emlékönyv alapján, az iskola honlapján: http://pag-szeszi.hu/?q=peter_andras (feltöltve: 2008. március 4.) Péter András debreceni diák volt, könnyen lehet, hogy a legenda eredete egy szintén ott tanuló, Kántorjánosiban lakó Péterrel való megismerkedés volt. Téves a családi emlékezet Péter József születését illetően is (állítólag Nagyszekeresen, 1876-ban született volna).

21. Kempelen Béla, i. m. V. 157., illetve SzSzBMLt. XXXIII. 1. 39. Kántorjános állami anyakönyv.

22. SzSzBMLt. XXXIII. 1. 39. Kántorjános állami anyakönyv.



A Péter család nemesi oklevele



Az oklevél részlete a pecséttel